

HÖGSKOLAN
DALARNA

HDa dnr 1.4-2016/1053

Universitetskanslersämbetets tematiska utvärdering av
hållbar utveckling

Självvärdering, Högskolan Dalarna

Inledning

Uppdraget samt disposition för självvärderingen

Universitetskanslersämbetet (UKÄ) gav under hösten 2016 uppdrag till Högskolan Dalarna att genomföra en självvärdering av utbildning för hållbar utveckling vid högskolan. Detta ingår i en s.k. tematisk utvärdering som UKÄ genomför inom ramen för regeringsuppdraget om kvalitetssäkring av högre utbildning ([UKÄ rapport 2016:15](#)). Slutliga direktiv för självvärderingen tillsändes lärosätena 2016-12-07 och en upptaktsträff i UKÄ:s regi hölls i Stockholm 13 december.

Hållbar utveckling i denna självvärdering definieras enligt [Högskolelagen](#) (2006, 1 kap. 5§): ”... att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö, ekonomisk och social välfärd och rättvisa”. Vid UKÄ:s upptaktsträff gjordes klart att lärosätena kunde göra en egen tolkning av begreppet inom ramarna för den formuleringen. I de olika undersökningssteg som tagits i bruk för självvärderingen (se Metod nedan) har i praktiken skilda kriterier för hållbar utveckling, eller ”hållbarhet”, fått gälla: det har t.ex. inte varit meningsfullt att använda samma avgränsningar vid en kursplanegenomgång som vid intervjuer med nyckelpersoner. Uttrycket ”hållbar utveckling” överlappar delvis termen ”miljö” tagen i vid bemärkelse. Högskolan Dalarna har en direkt miljöpåverkan och har organ och regelverk som granskar denna påverkan i ordnade former, och nedan ges en kort resumé av miljöledningssystemet. Självvärderingens fokus ligger dock på utbildningarnas innehåll och arbetssätten vid lärosätet för att ge utrymme åt hållbar utveckling i utbildningen. Den indirekta påverkan på framtiden som lärosätet har via studenternas utbildning torde vara betydligt viktigare än lärosätets egen reella ”hållbarhet” eller direkta miljöeffekter.

En bekant formulering är den som förekommer i den s.k. Brundtlandrapporten ([Our common future](#), 1987, kap 2): ”En hållbar utveckling är en utveckling som tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov”. Denna formulering är inte densamma som den i Högskolelagen varken i ordalydelse eller exakt innehåll. I avslutande analysavsnitt behandlas något frågan om begreppets innebörd, och dess betydelse för praktiskt arbete inom utbildningarna.

Kapitelindelningen i denna självvärdering följer den indelning i aspektområden som UKÄ använder i tematiska utvärderingar. Aspektområdena presenteras i sin tur med de särskilda bedömningsgrunder som angivits i UKÄ:s direktiv för självvärderingen som utgångspunkt.

Lärosätets arbete med hållbar utveckling i utbildning de senaste åren, övergripande presentation

Högskolan antog ett nytt visionsdokument december 2014 ([Vår vision. Vi skapar öppna vägar till kunskap för ett gott samhälle](#)) vars innehåll utvecklades i [Att leva visionen – prioriterade inriktningar för Högskolan Dalarna 2016-2019](#). I dessa dokument lyfts hållbar utveckling fram.

Texten Att leva visionen presenterar fyra strategiska inriktningar som bildar grund för fleråriga handlingsplaner och årliga verksamhetsuppdrag till akademierna och andra enheter med uppföljningar både skriftligt och i dialog. Hållbarhet tas upp inom avsnitten Bildning och I Dalarna i världen. Det första kravet under rubriken Bildning är att utveckla en levande diskussion om vad som är ett gott samhälle, att återkommande diskutera ”etiska utgångspunkter såsom rättvisa, hållbarhetens innebörder, globalt ansvar”. Här ryms en insikt om problematiken med termen hållbarhet. Hållbarhet som tema rymmer svåra val gällande resursanvändning, lagreglering, kort- och långsiktighet, politiskt ansvar, ekonomiska prioriteringar, gränsdragningar mellan verksamheter o.s.v. Högskolan Dalarna ser som en del av sin samhällsroll att vara en arena för kvalificerad och välunderbyggd diskussion och debatt om de stora samhällsutmaningarna, där hållbar utveckling ingår.

Vidare framhålls i texten: ”Högskolan Dalarna ska utveckla interdisciplinära ansatser i forskning och utbildning för att kunna främja ett socialt, ekologiskt, och ekonomiskt hållbart samhälle”. Visionen betonar att högskolans samlade arbete är till för att bidra till ett gott samhälle. Här har högre utbildning en central roll. Detta är också vad som för många ger arbetet vid högskolan dess djupaste mening.

Även i äldre [visions- och strategidokument](#) (2010-15) har hållbar utveckling ingått, men då inkluderats i begreppet internationalisering. Målsättningar var här precisa för en rad teman men inte hållbar utveckling. Den nya visionen har således inneburit en ambitionshöjning och riktningssändring. Det har ställt krav på ansvarstagande och reflektion, helt i linje med den samhällsroll som akademien har som kritisk granskare och ifrågasättare av såväl gamla som nya idéer.

Hållbarhetsfrågan har fått ökat utrymme vid Högskolan Dalarna genom visionsarbetet och genom det generella miljöarbetet. En faktor som också bidragit till omprövningar och modernisering av utbildningarna, vilket inkluderat temat hållbar utveckling, har varit Högskoleverkets granskning av examensrätter vid högskolan 2011-2012. Därtill är det troligt att omvärldsförändringar de senaste 10 åren (naturresursproblematik, frågor om social hållbarhet, klimatförändringar) bidragit till en medvetenhet om hållbarhetsfrågor som gjort det naturligt att ge det mer utrymme i utbildningarna.

Utmaningar och lärdomar

En utmaning består i att omsätta visionstexternas tankar om ett gott samhälle i utbildningsvardagen. Detta gäller även för det snävare begreppet hållbar utveckling. Det arbetet kan innebära att innehåll och arbetssätt måste förändras och utbildningsplaner och kursplaner formalisera dessa förändringar. Även uppföljningar och utvärderingar kan komma att behöva göras med delvis annat fokus. Utbildningsinsatser för medarbetare kan bli nödvändiga för vilket resurser behöver frigöras. Om hållbarhetsfrågor ska integreras i kurser som tidigare saknat sådana väcks frågan om vad som ska ge vika i redan välfyllda kurser. Denna utmaning berör ämnesavdelningar, programansvariga, nämnder och enskilda lärare. Även om högskolan stakat ut en riktning återstår ett omfattande fortsatt arbete med att genomdriva förändringar och att skapa rimliga förutsättningar och ett gott stöd för att uppfylla dem.

En besläktad aspekt här är resursbrist för en mindre högskola. Resurser finns inte alltid för angelägna satsningar och planering och långsiktighet krävs för att få god effekt av de insatser som ändå kan göras.

Lagtexten om hållbar utveckling i utbildningen som är utgångspunkt för självvärderingen berör lärosätet som helhet. Här finns en lednings- och prioriteringsfråga: vilka utbildningar ska ta upp hållbarhet så att lagkravet efterlevs? I många fall har frågan lösts av sig själv, genom att hållbarhet organiskt vuxit fram inom ämnena. Alla ämnen kan dock inte inbegripa hållbarhetsfrågor på ett meningsfullt sätt. I det följande kommer skillnaderna inom högskolan i detta hänseende att illustreras och diskuteras.

Begreppet hållbar utveckling som sådant kan tolkas på olika sätt. Det kan ges en positiv värdeladdning – man vill gärna se att ens verksamhet främjar ”hållbar utveckling” i allmän bemärkelse och kan vilja ta upp det i utbildningarna av det skälet. Samtidigt kan det finnas ett mått av olust inför begreppet, som kan te sig som ett politiskt signalord utan reell substans. En utmaning här är att avdramatisera begreppet hållbar utveckling, så att dess tillämpning fokuserar på reellt utbildningsstoff snarare än på en blockerande metarefleksion över begreppet eller konstlad behandling av det i ofruktbara sammanhang. Det ämnesbaserade upptagandet av temat i kurser och program, utan uppifrånstyrning, är sannolikt den mest realistiska utgångspunkten för högskolans främjande av utbildning om hållbar utveckling.

Metod

Genomgång av styrdokument och andra dokument vid högskolan

Dokument som kan antas belysa eller vara relevanta för hållbar utveckling i utbildningen har granskats inom ramen för självvärderingen och flera av dem presenteras nedan i sina sammanhang. Hit hör Högskolan Dalarnas övergripande styrdokument, som utgörs av policydokument, planer, regler och handläggningsordningar, i stigande detaljnivå. Dokument inom verksamhetsstyrningen, med verksamhetsplaner, -uppdrag och -berättelser, är relevanta när det gäller att se hur arbetet med hållbar utveckling delegerats och implementerats. Självvärderingen bygger också på det material som framtagits genom miljørådets arbete, vid miljögranskningar och miljörevision.

Genomgång av kursplaner, utbildningsplaner och publikationsdatabas

För samtliga aktiva kurser och utbildningsprogram som utlysts ht 2016 och vt 2017 och som varit tillgängliga via högskolans websida [Utbildning](#) har kursplanen studerats och förekomsten av nyckelorden "hållbar utveckling" och "hållbarhet" noterats. Vid denna genomgång har högskolans sökfunktion på websidan använts men även en genomgång av kursplaner ämnesvis. Endast de ämnen som utlyst kurser under läsåret 2016-2017 har kommit att täckas i självvärderingen. Det kan noteras att "ämne" är valt i stället för huvudområde; högskolans hemsida utgår från just ämnen och länkar till kursplaner på denna basis. "Ämnet" med sin personal är knutet till linjeorganisationen och utgör den reella arbetsgemenskapen och akademiska miljön vid högskolan. En indelning i ämnesgrupper har gjorts för att underlätta presentation och analys.

Vid genomgång av kursplaner och utbildningsplaner har en kategoriindelning gjorts som gäller för aktuellt ämne respektive program. Kategori 1-2 rymmer ämnen som inte explicit skrivit in hållbar utveckling eller hållbarhet i kursplanerna, kategori 3-4 dem som gjort det. Ämnen som inte lyfter fram begreppen i något hänseende har förts till kategori 1. Kategori 2 innefattar ämnen som har stoff i kursplaner som troligen hade kunnat beskrivas i termer av hållbar utveckling eller hållbarhet, eller vars företrädare i intervjuer påtalat inslag av hållbar utveckling, eller vars anställda i enkätsvar gjort gällande att hållbarhetsinslag ingår i kurserna. Ämnen förs till kategori 3 eller 4 beroende på omfattningen nyckelorden hållbarhet eller hållbar utveckling sett till ämnets totala kursutbud. Närvaro av endast en två kurser med hållbar utveckling i utbudet placerar ett ämne i kategori 3, medan flera (minst tre) sådana kurser för ämnet till kategori 4. Lärandemål är primära men eftersom det som presenteras under rubriken Innehåll i en kursplan ofta tjänar som en fördjupning eller förklaring till målen har även kurser som nämner hållbarhet eller hållbar utveckling under Innehåll kvalificerat till kategori 3 eller 4. För kategori 1, 3 och 4 är detta en uppdelning som är robust, reproducerbar och lätthanterlig. Klassningen till kategori 2 är subjektiv och inte heltäckande men ger en illustration av tøjbarheten i begreppet "hållbarhet".

För utbildningsprogram (på grundläggande och avancerad nivå) har en liknande indelning gjorts. Kategori 1 nämner inte hållbar utveckling alls. Kategori 2 är program där det gjorts troligt genom intervjuer eller enkätsvar att hållbarhetsperspektiv ingår, även om det inte explicit skrivits in i utbildningsplanen. Kategori 3 rymmer program där hållbar utveckling eller hållbarhet nämns i utbildningsplanen. Kategori 4 har urskilts utifrån hållbar utveckling-omnämning i programmets kurser. Kategori 3 och 4 kan dock i praktiken betraktas som en samlad kategori. Det kan noteras också att högskoleingenjörsprogram och lärarutbildningsprogram har "hållbar utveckling" inskrivet i den högskoleförordningstext som ingår i utbildningsplanerna.

En genomgång av [DiVA](#) (Digitala vetenskapliga arkivet) har gjort med avseende på examensarbeten vid Högskolan Dalarna. Sökorden hållbar utveckling, hållbarhet, sustainable development, sustainability och sustainable har använts.

Enkät

Enkätfrågorna som använts i denna självvärdering syftar till att dels ge ett utökad underlag gällande hållbar utveckling som stoff inom grundutbildningsutbudet, dels till att belysa vissa av bedömningsgrunderna utifrån lärarperspektivet. Frågorna i enkäten har i vissa fall formulerats så att de direkt ska kunna belysa de bedömningsgrunder som UKÄ efterfrågat. Enkäten kommer förutom användningen i självvärderingen även att tillhandahålla ett underlag för högskolans fortsatta arbete med hållbar utveckling i utbildningen. I självvärderingens kommande avsnitt redovisas summeringar av svaren men av integritetsskäl inte fritextsvar.

Enkäten skickades till samtliga lärare som var eller är kursansvariga ht 2016 och/eller vt 2017. Det antogs att de kursansvariga har bättre överblick över kurserna än lärare som deltar i mindre del. Det har underlättat också i skapandet av enkäten att kunna låta respondenterna kommentera kurser som tydligt ligger under ett eget ansvar. Sammanlagt 348 adressater nåddes av enkäten och 130 svar kom in. Enkäten var öppen 18-20 januari. Enkätfrågorna ställdes på svenska och på engelska, med båda språken tillgängliga för alla respondenter. Enkäten skapades i Artologik Survey&Report version 4.2 (Artisan Global Media 2015).

Intervjuer

En rad intervjuer har genomförts i samband med självvärderingen ([Bilaga 1](#)). Akademichefer, nämndordförande (i högskolans övergripande Utbildnings- och forskningsnämnd samt områdesnämnder), samverkanschef, miljösamordnare, studentkårens ordförande och studierektor för forskarutbildningen har intervjuats. Till detta kommer ett urval av programansvariga och ämnesföreläsare. Intervjuerna genomfördes med start i mitten på december fram till början av februari. De som intervjuats har i förväg informerats om vilka frågor som är av intresse, normalt med utgångspunkt i aspektområdenas bedömningsgrunder. Intervjuernas innehåll har således varierat. Intervjuerna har tagit ca 30-90 minuter.

Aspektområde Styrning och organisation

I detta avsnitt presenteras lärosätesövergripande mål och styrning vad gäller hållbar utveckling i utbildningen vid Högskolan Dalarna.

Konkret styrning av verksamheten i högskolans linjeorganisation ges i verksamhetsuppdragen till högskolans tre akademier och till stödfunktionerna. Uppföljning sker genom efterföljande bokslut och verksamhetsberättelser (se [Modell för verksamhets- och ekonomistyrning](#)). Kvalitetsgranskning av huvudområden och program görs genom högskolans nämndorganisation (se Fig. 1). Uppdelningen mellan linje och nämndorganisation innebär att ansvaret för utbildningens praktiska genomförande vilar på linjeorganisationen, medan ansvaret för kvalitet och innehåll i utbildningsprogram (inklusive hållbar utveckling) vilar på nämnderna.

Aspektområdet presenteras av dispositionsmässiga skäl i en serie avsnitt som inte är direkt knutna till områdets båda bedömningsgrunder¹. I det avslutande avsnittet (Styrkor och angelägna utvecklingsområden) anges dock om det som nämns hör till bedömningsgrund A eller B.

Arbete med hållbar utveckling på lärosätesövergripande nivå inklusive miljöledning, miljøråd och intern fortbildning

Inom Högskolan Dalarna är processbaserad verksamhetsutveckling en viktig del av kvalitetsarbetet (se [Huvudprocesser](#)). Två av de sju huvudprocesserna inkluderar hållbarhet i dess generella bemärkelse i sina rubriker: ”Stärka och bidra till regionalt och globalt hållbar utveckling” och ”Bedriva och kommunicera forskning som bidrar till hållbar utveckling”. I den mån processbaserat arbete kan genomföras fullt ut avses således högskolans hela arbete leda till hållbar utveckling.

I dokumentet [Forskning och forskarutbildning vid Högskolan Dalarna](#), som bifogats högskolans senaste ansökningar om examensrätter inom forskarutbildning, anges hållbar utveckling som en kritisk framgångsfaktor under rubriken ”Samskapande, interdisciplinära ansatser samt möten mellan lokala och globala perspektiv.

Högskolan Dalarnas öppna hemsida presenterar [hållbar utveckling](#) under en egen rubrik. Här länkas vidare till miljöpolicy, miljömål samt en miljöutredning. Texten presenterar översiktligt miljö- och hållbarhetsmål i ett samlat sammanhang. En länkning ges även till kort information om grundutbildningen och något mer utförligt om forskningsprofilernas arbete.

Högskolan Dalarna har arbetat med ett miljöledningssystem sedan 2009 då [Förordning](#) (2009:907) om miljöledning i statliga myndigheter trädde i kraft. I detta arbete har en [miljöpolicy](#) antagits (2009), miljöutredningar genomförts ([2011](#) och [2014](#), av extern konsult Goodpoint, den senare dock inte officiellt fastslagen av högskolan), ett miljøråd har skapats med ansvar för miljöledningssystemet (2011),

¹ A. Det finns lärosätesövergripande mål fastställda för hållbar utveckling inom utbildning. Dessa mål omfattar samtliga utbildningsnivåer (grundnivå och i förekommande fall avancerad nivå och forskarnivå) och är förankrade inom lärosätet och B. Lärosätet följer upp och utvecklar arbetet för hållbar utveckling inom utbildning på ett systematiskt sätt.

miljösamordnare utsetts av rådet (från 2012), miljömål tagits fram för perioderna [2013-2015](#) och [2016-2019](#) och miljörevisorer utbildats (från 2012). Interna miljörevisioner gjordes 2012 och [2015](#). En [intern granskning](#) genomfördes av miljösamordnare 2015 ("Gapanalys") av vad som behövde göras vid Högskolan Dalarna för att nå fram till kriterier för fungerande miljöledning enligt Naturvårdsverkets [Miljöledningsguide](#) (2008). Högskolan Dalarna har enligt förordningsdirektiven årligen rapporterat resultatet av miljöledningsarbetet till Naturvårdsverket och Utbildningsdepartementet.

Inför 2017 har ett nytt organ skapats vid högskolan, Rektorsfunktionen, med egen verksamhetsplan i vilken hållbar utveckling har skrivits in som ett huvuduppdrag: "ansvara för Högskolans strategiska arbete med regionalt och globalt hållbar utveckling". Fastighetsavdelningen har ansvar för att driva det högskoleövergripande miljöarbetet (ett huvuduppdrag för 2017). Miljörådet vid Högskolan Dalarna ansvarar för att utveckla högskolans miljöledningssystem och tillse att de komponenter som bygger upp systemet underhålls. Under 2016 har ny miljösamordnare tillsatts med ett tidsmässigt utökad uppdrag (40 % av heltid). Ordförande för miljörådet är förvaltningschefen. Rådet har sju ledamöter varav en studentrepresentant.

Texten [Miljö- och hållbarhetsmål för Högskolan Dalarna 2016-2019](#) rymmer tydliga direktiv kring hållbar utveckling. Ett övergripande mål är: "samtliga programstudenter ska under din utbildning fortlöpande få reflektera överkopplingarna mellan sitt kommande yrkesliv och miljö- och hållbarhetsfrågor". Ett mål för arbetet med utbildningarna är att miljö- och hållbarhetsfrågor från 2016 ska "systematiskt inkluderas i nämnders och beredande organs kvalitetssäkring av kurs- och utbildningsplaner där det är tillämpligt". Denna formulering kräver alltså inte att hållbarhet inkluderas överallt utan bara där det är meningsfullt. Den utgör dock ett förankrat lärosätesövergripande mål för hållbar utveckling i utbildningen. Den rymmer också en fortlöpande systematisk utveckling och uppföljning av detta tema.

Ett ytterligare mål som framhålls i miljömålstexten med beröring till utbildningen är att uppmuntra studenter att skriva examensarbeten om hållbar utveckling, genom att ett årligt stipendium på 10,000 kr delas ut till bästa arbete inom området miljö och hållbar utveckling.

Högskolan Dalarna har skapat en kurs för personal, Utbildning för hållbar utveckling 3 hp, som för första gången gavs ht 2016. Kursen ges på nytt ht 2017. I Miljö- och hållbarhetsplanen för 2016-2019 har ett mål satts att minst en lärare i varje ämnesgrupp senast 2018 ska ha genomgått denna kurs. I planen anges också att en entimmes nätbaserad introduktionskurs i miljö och hållbar utveckling, där bl.a. högskolans miljöarbete presenteras, ska erbjudas till alla medarbetare.

En ny kurs har utvecklats om migration och mottagande av flyktingar i Sverige som ett särskilt initiativ i syfte att "leva visionen" (se inledningsavsnittet). Kursen togs fram som respons på utvecklingen 2015, och dess utannonserade öppna föreläsningar har varit välbesökta och rönt uppskattning även hos en engagerad allmänhet.

Arbete med hållbar utveckling: övergripande styrning till akademierna

Högskolans linjeorganisation rymmer tre akademier som är indelade i avdelningar (Fig. 1). Verksamhetsstyrningen sker genom årliga verksamhetsuppdrag (VU) som i avsevärd grad är baserade på verksamhetsplaner (VP) som akademierna författar men även på resursramar och generella direktiv till högskolan. Regelbundna dialoger samt verksamhetsberättelser (VB) bidrar till fortlöpande uppföljning av uppdragen. Tillgängliga för granskning här har varit VP och VU för 2017 och VB för 2015.

Akademierna sköter också högskolans kursplanearbete och ansvarar således för beslut om formulering av lärandemål, en central funktion när det gäller styrningen av utbildningen. Övergripande direktiv eller regler vad gäller innehållet finns inte i [handläggningsordningen för kursplaner](#); innehållet, inklusive hållbar utveckling, regleras istället i nämndernas kvalitetskrav (se nästa avsnitt). Praxis vid de tre akademierna i kursplanearbetet skiljer sig åt; arbetssätt har vuxit fram separat och bibehållits.

Akademin Utbildning, hälsa och samhälle (UHS) har i sina VU för 2015 och 2016 haft mål om hållbar utveckling: "samtliga utbildningar ska tillgodose kraven på att lärandemålen ska innehålla globala perspektiv och frågor om hållbar utveckling". För 2015 var detta satt som ett eget prioriterat kvalitetsuppdrag, medan det för 2016 var inskrivet som en del i ett uppdrag om internationalisering. I VB för

2015 nämns dock inte om målet ansetts uppfyllt med avseende på hållbar utveckling. VU för 2017 nämner inte hållbar utveckling. VP för 2017 som akademien själv tagit fram lyfter dock fram hållbarhet i Barnmorskeprogrammet, som har en internationell inriktning, i samband med interkulturell förståelse och global hälsa. VU för åren fram till 2014 nämner inte hållbar utveckling.

Akademien Industri och samhälle (IS) har i sitt VU 2016 anmodats att ta fram utkast till magisterprogram som kan sägas ha tydlig hållbarhetsinriktning (Energieffektivt samhällsbyggande). För 2015 anmodades akademien att igångsätta magisterprogrammet Nationalekonomi med inriktning turism, evenemang och hållbarhet. Det kom att utlysas läsåret 2016-17, dock med ”hållbarhet” borttaget ur programtiteln. För 2015 fanns även ett mål om genomgång av kurser med ”hållbar utveckling/internationalisering”, vilket följdes upp utförligt enligt [VB för det året](#). Inget om hållbar utveckling är inskrivet i VU för 2017. Inget fanns heller åren fram t.o.m. 2014.

Akademien Humaniora och medier (HM) hade under 2015 samma mål som UHS (se ovan). I VB anges att målet uppfyllts men endast med avseende på globalisering, medan hållbar utveckling inte nämns. Inget om hållbar utveckling är inskrivet i VU för 2016 eller 2017. Inget fanns heller i VB före 2015.

Tidigare år saknas formuleringar om hållbar utveckling i alla akademiers eller (fram till 2008) institutioners VU. Internationalisering, som alltså åtföljt hållbar utveckling i dokument från senare år, lyfts fram med kvalitativa mål fr.o.m. 2008.

Nämndernas arbete: Utbildnings- och forskningsnämnd och områdesnämnder

Högskolans utbildnings- och forskningsnämnd (UFN), som utgörs av kollegialt valda ledamöter samt studentrepresentanter, svarar för säkring och utveckling av kvalitet inom Högskolan Dalarnas utbildning och forskning (se [Instruktion](#)). UFN hanterar inrättande av huvudområden med examensrätt på kandidat- och magisternivå vid Högskolan Dalarna. Beredning sker i ett eget organ, Examenstillståndsutskottet. I de [kvalitetskrav](#) som högskolan ställt upp för inrättande anges att högskolan ska ”arbeta för att främja en hållbar utveckling”. Under rubriken Examensmål och fördjupning i detta dokument ska redovisas ”hur utbildningen inom huvudområdet bidrar till hållbar utveckling”. Här finns en tydlig mekanism för att slå vakt om att hållbar utveckling integreras i nya huvudområden.

Fem områdesnämnder är underställda UFN. Områdesnämnderna är representerade i Examenstillståndsutskottet då ansökningar inom det egna området behandlas. Nämnderna arbetar även med fortlöpande interna utvärderingar av huvudområden och program och gör tematiska granskningar inom en 6-årscykel. Externa granskare involveras normalt. Utvärderingarna ingår i UFN:s verksamhetsuppdrag för året och genomförs av områdesnämnderna på delegation. De utgår från självvärderingar som skrivs av företrädare för ämne/huvudområde eller program. I [handläggningsordningen](#) för utvärderingarna listas 11 punkter av vilka en är ”hållbar utveckling, mångfald och jämställdhet”. Författaren till aktuell självvärdering anmodas ange ”hur man inom utbildningen arbetar med hållbar utveckling”. Håri ligger en tydlig, organiserad och fungerande uppföljning av arbetet med hållbar utveckling i högskolans grundutbildning. Högskolan Dalarna ersätter i skrivande stund denna handläggningsordning med ett [nytt dokument](#) (2016, samma dnr) med tillhörande mer utförlig ”handbok” (ännu ej offentlig). Innehållsmässigt kommer detta att medföra att hållbar utveckling lyfts fram mer i sin egen rätt i handboken och inte sammanslaget med andra teman.

En del i nämndernas arbete är också att fatta beslut om nya utbildningsplaner. I den [handläggningsordning](#) som styr inrättande av utbildningsprogram anges att beslutsunderlag ska redovisa ”hur programmet kan bidra till hållbar utveckling”. Även här finns en procedur som rutinemässigt lyfter fram denna aspekt vid utvecklandet av utbildningarna.

Analys

Högskolan Dalarna har under de senaste åren gjort flera förändringar i sina styrdokument och i sin organisation. I samband med dessa har på ett genomtänkt sätt hållbar utveckling getts utökad utrymme och lyfts fram i regelverk så att temat inte kan förbises. Alla utbildningar kan troligen inte på ett meningsfullt sätt inkludera hållbarhet men ”checklistor” vid både nyinrättanden av huvudområden, skapandet och revisionen av utbildningsprogram och kvalitetsuppföljningar gör att hållbar utveckling måste tas i beaktande och inkluderas där det är relevant. Områdesnämnderna och UFN som sköter dessa frågor arbetar således rutinmässigt med inslagen av hållbar utveckling i utbildningarna.

Ser man till linjeorganisationens arbete förefaller det som om ambitionen i verksamhetsuppdrag till akademierna gällande hållbar utveckling var begränsad före 2015. Under 2015 infördes likartade skrivningar om hållbar utveckling för alla akademier, liksom explicita direktiv kring någon utbildningsplan, vilket får ses som en medveten ambitionshöjning. Under 2016 och 2017 har hållbar utveckling fått minskat utrymme. Eftersom verksamhetsuppdragen inte är utförliga om rutinverksamhet behöver detta dock inte indikera en reell försvagning.

Det är värt att notera att högskolan i dessa dokument för ihop hållbar utveckling med internationalisering. Detta skulle kunna tolkas som en viss brist på engagemang för hållbar utveckling som sådant; om det sågs som centralt skulle det knappast slås ihop med ett annat i för sig angeläget tema. Å andra sidan tycks ambitioner kring internationalisering ha funnits längre i verksamhetsstyrningen, och i viss mån har det kunnat fungera som en plattform för hållbar utveckling då detta efter hand har givits mer utrymme i uppdragen.

Den målmedvetenhet kring säkringen av hållbar utveckling som går att utläsa ur nämndernas arbetsdokument är inte lika tydlig i akademiernas arbete. Denna diskrepans är delvis en konsekvens av en avsiktlig arbetsdelning i verksamhetsstyrningen. Linjeorganisation och nämnder är avsedda att arbeta med olika aspekter av utbildningen. Det är troligt dock att tydligare verksamhetsstyrning skulle kunna medföra mer konsekvent introducerande av hållbarhetsfrågor i utbildningen. Det kan också noteras att en precis och genomtänkt användning av ordet ”hållbarhet” är nödvändig för att begreppet ska bli meningsfullt i verksamheten.

Styrkor (+) och angelägna utvecklingsområden (*)

- + nämndorganisationens tydliga styrning gällande inrättande av huvudområden och program (bedömningsgrund A)
- + nämndorganisationens tydliga styrning när det gäller uppföljning av program och ämnen (bedömningsgrund B)
- + miljö- och hållbarhetsplanens precisa och utbildningscentrerade mål för arbetet med hållbar utveckling (bedömningsgrund A)
- * Högskolan kan överväga att ge ökad uppmärksamhet till hållbar utveckling i direktiv för nya kursplaner, vilket minskar risken att temat förbises (bedömningsgrund A)
- * Verksamhetsstyrningen i linjeorganisationen har möjlighet att i valda ämnen eller program ge ökad prioritering åt hållbar utveckling i utbildningen (bedömningsgrund A)
- * Det är ännu oklart i vilken mån och hur snabbt reglerad uppföljning och verksamhetsstyrning kan åstadkomma revisioner av styrdokument för att främja hållbar utveckling i utbildningarna (B)
- * begreppet hållbar utveckling blandas inte sällan samman med andra angelägna teman (tydligast internationalisering) i direktiv och styrdokument, vilket gör termen svåränvänd i både tillämpning och uppföljning (bedömningsgrund A och B)

Aspektområde Miljö, resurser och område

Detta aspektområde behandlas under rubriker enligt UKÄ:s bedömningsgrunder (A-D)². Dokumentöversikter och utfall av intervjuer och [enkätfrågor](#) presenteras. [Enkätsvaren](#) ger en bild av hur hållbarhetsfrågorna uppfattas av kursansvariga lärare. Från UHS lämnades 48 enkätsvar, från IS 43 och från HM 39 svar. Intervjuerna är underlag för de exempel som presenteras för bedömningsgrunderna.

Pedagogisk och forskningsbaserad kompetens (bedömningsgrund A)

Intervjuer med akademichefer, som är ansvariga för rekrytering, visar att forskningskompetens är ett självklart inslag vid nyanställning. Detta inbegriper kompetens kring hållbar utveckling i relevanta ämnen. Man uppmuntrar även de anställda att gå högskolans interna fortbildning.

Vissa som arbetar med hållbar utveckling enligt enkäten har lektors- eller professorstjänster och har säkerligen forskarutbildning (ca 47 %; enkätfrågor 2, 7, Tabell 1). Proportionerna som svarat på enkäten är i stort sett desamma som inom högskolan generellt för dessa kategorier (något fler adjunkter än lektorer och professorer tillsammans). Procentandelen som säger sig arbeta i hög grad med hållbar utveckling i sina kurser är högre för docenter/professorer än för övriga, och lägst för adjunkter (Tabell 1). Bland docenter/professorer är teknikämnen, språk och samhällsvetenskaper mest representerade men en spridning i ämnen finns därutöver. För gruppen lektorer är en ämnesspridning tydlig. Gruppen adjunkter rymmer flest svar; 9 av 11 i den gruppen som angett sig arbeta ”i avsevärd del i fler än en kurs” med hållbar utveckling hör till kategorierna naturvetenskap eller teknik, men därutöver är spridningen stor ämnesmässigt.

Enkätfråga 4 rör hur man som kursansvarig lärare bedömer sin förståelse av begreppet hållbar utveckling: här anser sig 75 % ha god förståelse, 25 % inte. Här bör noteras att de som svarat på enkäten troligen främst är de som intresserar sig för frågan generellt. 68 % av respondenterna uppfattar den egna kompetensen om hållbar utveckling som god (valen ”hygglig” eller ”mycket god” i enkätfråga 9, Tabell 2). Kompetensen bland kollegor uppfattas som mindre god (48 % inom dessa val) men med större osäkerhet. Ser man till ämnesgrupper tycks teknikämnenas personal, naturvetare och samhällsvetare ha störst tilltro till sin och ämneskollegornas kompetens. Bedömningen av studenternas kompetens är generellt snålare än när det gäller egen eller kollegornas kompetens (Tabell 2).

Enkäten ger vid handen att intresset bland kursansvariga av fortbildning om hållbar utveckling är ganska begränsat. Endast 9 % planerar att gå utlyst intern fortbildningskurs under 2017 (Utbildning för hållbar utveckling 3 hp) och 12 % anger att de är intresserade av annan fortbildning (enkätfråga 16, Tabell 3). De som sagt sig vara intresserade av ytterligare fortbildning eller avser att gå kursen ht 2017 hör övervägande till områdena naturvetenskap, vård/hälsa/idrott, språk och matematik/data/statistik. Även samhällskunskap, media och teknik är dock representerade.

Samverkan med studenter (bedömningsgrund B)

I intervju med Studentkårens ordförande framgår att Studentkårens deltagande i hög grad är efterfrågat från Högskolans sida (se [Policy för studentinflytande](#)). Studentkåren har representanter i beslutande organ, råd och nämnder och ombeds normalt delta även i frågor som ligger utanför mötesrutinerna. Som exempel på detta kan anges arbetet med högskolebiblioteket i Falun som färdigställdes 2014 eller utvecklingen av en tvärvetenskaplig kurs om migration 2015-2016. Inom flera program förekommer sektorsföreningar knutna till Studentkåren som bl.a. följer upp kursutvärderingar. Samverkan med

² A. Lärosätet arbetar aktivt med att säkerställa den pedagogiska och forskningsbaserade kompetensen hos berörd personal i frågor som rör hållbar utveckling i utbildningen; B. Lärosätet samverkar med studenter i arbetet med hållbar utveckling; C. Lärosätet samverkar med arbetsliv i arbetet med hållbar utveckling; D. Lärosätet främjar interdisciplinär samverkan i arbetet med hållbar utveckling i utbildningen.

studenter kring miljö- och hållbarhetsfrågor sker också i miljørådet. Studentkåren har bildat en miljöförening vid Campus Falun.

[Enkäten](#) anger att 41 % av kursansvariga inte ser någon samverkan med studenter, 51 % viss samverkan och 9 % stor samverkan ([enkätfråga 10](#)). Spridningen är stor ämnesmässigt bland dem som angett stor samverkan. Enkäten ger genom fritextsvaren några exempel på hur samverkan sker. Det kan vara i form av kursutvärderingar och kurslag där feedback till kurserna kontinuerligt ges. Det kan också röra sig om att studenter presenterar projektplaner eller eget material till kurser som diskuteras i seminarier eller workshops, och därigenom tillför stoff utöver lärarens egen kursplanering.

Ett exempel på hur ett enskilt ämne och studentkåren samarbetar är ett initiativ som tagits i ämnet bildproduktion i januari 2017, kursen Video på nätet 1: audiovisuell retorisk kommunikation 15 hp ([BQ2052](#)). Hållbarhet nämns i ett lärandemål och kursen tar upp hållbarhetsaspekten av reklam i media. En tidigare student som nu är representant i högskolans miljøråd ombads delta i aktuellt kursmoment. Studenten höll en föreläsning som följdes upp av workshop med reguljär personal, vilken i sin tur knöts till ett projektarbete i kursen. Momentet utvärderas i normala former.

Inom ämnet Afrikanska studier sker samverkan fortlöpande i magisterprogram i form av skapande och uppföljning av studenters "portfolios" vari bl.a. litteratur bedöms och ställs mot innehåll i gästföreläsningar. Deltagande studenter (svenska och internationella) kan där påverka både val av gästande lärare, undervisningsinnehåll och uppdateringar samt litteratur. Kursplanerna nämner inte hållbar utveckling explicit men stoffet som behandlas har i flera hänseenden beröring till temat, och arbetssättet möjliggör förbättring av utbildningsinslag även om hållbar utveckling.

Inom ämnet Naturvetenskap inom grundlärarprogrammet, där hållbar utveckling finns som inslag i samtliga ämnets kurser, sker samverkan med studenter i kurslag, där studenterna under återkommande träffar under terminen ges möjlighet att kommentera undervisning och kursstoff och diskutera förändringar. Undervisning bedrivs ofta inom ramen för tvärvetenskapliga tematiska kurser där läroplanen för grundskolan ([LGR11](#)) utgör en viktig referenspunkt både för lärare och studenter. LGR11 lyfter för nv-ämnena genomgående fram betydelsen av naturvetenskap för hållbar utveckling (sid 148, 158, 169). Kurslagsträffarna bidrar således till fortlöpande utveckling av hållbarhetsinslagen.

Samverkan med arbetsliv (bedömningsgrund C)

Högskolans [visionsdokument](#) från 2014 betonar samarbete med det omgivande samhället. Högskolan Dalarna har omfattande yrkesutbildningar och samverkan med avnämare är viktig för utbildningar inom teknik, vård och skolsektorn. Intervju med samverkanschef och genomgång av högskolans web-information visar också att Högskolan Dalarnas samverkan med omgivande samhälle i sig är omfattande. Högskolans samverkan sker i avsevärd grad genom uttalade [samverkansorgan](#) (t.ex. för socialtjänst, skola, energikompetens eller interkulturell utveckling). Dessa organ involverar delvis ämnen som behandlar hållbarhetsfrågor (t.ex. energiutbildning eller lärarutbildning). De har dock inte som primär inriktning att locka gästföreläsare eller annan kompetens in i undervisningen: denna uppgift ligger snarare inom linjeorganisationen.

[Enkätsvaren](#) anger att 68 % av kursansvariga lärare ej har samverkan om hållbar utveckling, 29 % har någon samverkan och 3 % (4 svar av 130) har sådan samverkan i hög grad. Lärare inom vissa ämnesgrupper samverkar i högre grad med arbetslivet kring hållbar utveckling i utbildningen (enkätfrågor 3 och 11, ämnesgrupper enligt Bilaga 2): det rör sig om vård/hälsa/idrottsämnen och teknikämnen som tillsammans ger 17 av de 37 svar som säger sig ha samverkan i någon mån, och 19 av 41 svar om samverkan "i hög grad" inkluderas. Detta överensstämmer med de ämnen som också har hållbar utveckling i sina kursplaner (Bilaga 2). Vanliga former av samverkan kring hållbar utveckling i kurser är enligt fritextsvaren gästföreläsare, praktik (t.ex. VFU i lärarutbildning) eller examensarbeten på arbetsplats.

Enkäten visar en viss överensstämmelse gällande samverkan med studenter och samverkan med arbetsliv ([enkätfråga 10](#) och 11). 8 av 11 svar som angett samverkan "i hög grad" med studenter säger sig också ha samverkan med arbetsliv om hållbar utveckling i kurserna, och 3 av 4 som angett samverkan "i hög grad" med arbetslivet har också angett samverkan "i hög grad" med studenter. Av dem som angett

att samverka med studenter sker anger 42 % att samverka med arbetsliv förekommer, och av dem som angett ingen samverka med studenter anger 91 % att samverka saknas också med arbetslivet.

Ett par exempel kan lyftas fram. Inom högskoleingenjörsprogrammet i maskinteknik genomförs idag så gott som alla examensarbeten på arbetsplatser. Ämnet arbetar internt med att förstärka sitt inslag av hållbar utveckling vilket märks i en 2016 uppdaterad utbildningsplan. Att lyfta fram hållbarhetsaspekter kring t.ex. råvaror eller energi ligger nära till hands. Ämnesval styrs dock av önskemål från företagen. Det finns också en svårighet att ringa in tydligt hållbarhetsinriktade ämnen p.g.a. att temat till sin natur är tidskrävande – uppsatsramen med 10 veckor tillåter inte utan vidare t.ex. uppbyggande av tidsserier om hållbarhetsaspekten ska betonas, och är kortare än vanliga process- och projektider på arbetsplatserna. Här utgör alltså kursstrukturen ett visst hinder.

Inom lärarutbildning har man omfattande och väl etablerad samverka med skolor genom Verksamhetsförlagd utbildning, VFU. Lärarprogramstudenterna har kursmoment på "sina" skolor och i den mån hållbarhetsfrågor tas upp i undervisning etableras en samverka om detta vid skolorna. En rad examensarbeten har också skrivits i grundlärarprogrammet under de senaste två-tre åren om hållbar utbildning i skolan baserat på professionsverkligheten.

Interdisciplinär samverka (bedömningsgrund D)

[Enkätsvaren](#) ger en blandad bild när det gäller samverka över ämnesgränserna om hållbar utveckling i utbildning. 38 % anger att så är fallet till större eller mindre utsträckning, 34 % inte alls, övriga är osäkra. Enkäten visar spridning ämnesmässigt bland svaren och det går knappast att se i vilka ämnesgrupper interdisciplinär samverka om hållbar utveckling förekommer. I fritextsvar nämns som den vanligaste formen av samverka att lärare från olika ämnen deltar i kurserna.

Påtagligt fler av dem som säger sig ha samverka interdisciplinärt säger sig också ha samverka med studenter eller arbetsliv. Av 51 svar som anger samverka över ämnesgränser i någon mån eller hög grad anger 38 st att man också samverkar med studenter och 24 med arbetslivet (ca 75 resp 47 %); av dem som angett att man saknar interdisciplinär samverka (44 svar) är motsvarande tal 36 respektive 20 %.

Intervjuer med områdesnämndordföranden och akademichefer ger vid handen att samarbete över ämnesgränserna ses som en självklarhet i utbildningen. Detta gäller hållbarhetsfrågor likaväl som övriga. Samtal med program- och ämnesansvariga ger talrika exempel på samarbete över ämnesgränserna, även specifikt för hållbar utveckling. Vanliga former av samarbete är samläsning mellan olika program eller att lärare med relevant kompetens gästföreläser i kurser utanför egen ämnesram. Exempel på utbildningar där hållbarhet lyfts fram är grundlärarutbildningen där personal från en rad ämnen inkluderas, samläsning mellan olika ingenjör- och teknikerprogram och lärarsamarbete i programmen för afrikanska studier.

Analys

Forskningskompetens beaktas vid tjänstetillsättande i ämnen som tar upp hållbar utveckling på samma sätt som för andra ämnen. Rekrytering på basis av forskning kring hållbar utveckling blir relevant i den mån denna ämnesaspekt behöver förstärkas. Kompetensförsörjningen vilar därmed på möjligheten att rekrytera. Hållbar utveckling inbegrips i många ämnen och "kompetens om hållbarhet" kan innefatta sakkunskap av olika slag. Kompetensen kring hållbar utveckling synes enligt lärarnas egen bedömning vara ganska god, men den måttliga svarsfrekvensen (37 %) bör beaktas, liksom att de som inte svarat sannolikt är mindre insatta i hållbarhetsfrågorna. Huruvida detta är ett kvalitetsproblem gällande hållbar utveckling är svårt att bedöma eftersom alla ämnen knappast kan förväntas inkludera hållbar utveckling på ett naturligt sätt.

En problematisk kompetensförsörjningsfråga är enkätens påvisade ointresse för fortbildning om hållbar utveckling (speciellt om man återigen antar att de som lämnat svar är insatta i hållbarhetssammanhang i sin undervisning). Här kommer troligen frågan om frigörande av arbetstid in. Den nya interna kursen

på 3 hp är knappast oöverstigligt lång och torde kunna göras tillgänglig med framförhållning och målmedveten ledning. Att så få är intresserade av annan kompetensutveckling kan synas mer allvarligt. Tiden talar dock sannolikt för en ökad betoning på dessa aspekter och därmed ökad benägenhet till kompetensutveckling, eftersom återkommande granskning inom nämndorganisationen inkluderar hållbar utveckling och högskolans visions- och miljöarbete mer än tidigare lyfter fram hållbarhetsfrågorna. Omvärldsförändringar pekar i samma riktning. Även här kan styrning genom kompetensutvecklingstid leda till ökad vilja till egen fördjupning.

Samverkan med både studenter och arbetsliv tycks vara begränsat när det strikt sett gäller hållbar utveckling i utbildningen, även om samverkan på en rad andra plan är väl utvecklad. Samarbetet med studenter synes vara svagare än med arbetslivet. Det är möjligt att detta snarast är en kulturfråga: vi är ovilliga av tradition att involvera studenterna i "vårt" arbete. Att kursansvarigas bedömning av kompetensen om hållbarhet bland studenter är låg (Tabell 3) kan möjligen spela in. Därtill kommer svårigheten att finna naturliga former för samarbete mellan personkategorier i en ojämbördig professionell relation. Denna svårighet försvinner gentemot arbetslivet. Exempelen på samverkan med studenter visar en kreativitet när det gäller att utnyttja pedagogiska metoder och breddande av kursstoff för att förbättra vardagsverksamheten.

Interdisciplinärt samarbete om hållbar utveckling sker närmast som en självklarhet inom en rad program och finns även väl etablerat genom lärarutbyte över ämnesgränser inom enstaka kurser. Hållbar utveckling är till sin natur ett tvärvetenskapligt tema, och i de ämnen eller program som arbetar med hållbar utveckling uppkommer interdisciplinärt samarbete av sig själv.

En intressant aspekt är att det tycks finnas en viss samvariation när det gäller enkätsvar om samverkan med studenter, arbetsliv och andra ämnen. De som samverkar i en aspekt tycks samverka även i andra. Detta kan illustrera benägenheten inom tvärvetenskapliga miljöer (som är ganska vanliga vid Högskolan Dalarna) att ha blicken öppen för synpunkter inte bara från den närmaste akademiska omgivningen.

Styrkor (+) och angelägna utvecklingsområden (*)

+ Lärare med docent- eller professorskompetens arbetar med hållbar utveckling i en rad av högskolans ämnen

+ Högskolan har etablerade former för samverkan med arbetslivet som knyter an till hållbar utveckling och kan erbjuda kontaktytor för studenter utåt liksom för rekrytering av gästföreläsare till utbildningen

+ samverkan i sig är betydelsefull för en högskola med tonvikt på yrkesutbildningar

+ högskolan har funnit robusta former för interdisciplinär samverkan kring hållbar utveckling i kurser och program

* Högskolans personal har hittills inte kunnat prioritera fortbildning om hållbar utveckling

* Högskolan har inte utvecklat samverkan med studenter kring hållbar utveckling mer än i andra ämnen eller teman, men genom att ta efter goda exempel internt kan omfattningen öka utan orimliga arbetsinsatser

Utformning, genomförande och resultat

Detta avsnitt delas in efter UKÄ:s bedömningsgrunder (A-C)³. Här presenteras ämnes- och programöversikter samt redogörelse för intervjuer och enkätsvar. Översikterna ger en bild av vilka utbildningar högskolan ger som utformas så att hållbar utveckling integreras: i praktiken en lägesbeskrivning för läsåret 2016-2017. Enkätsvaren ger en bild av hur hållbarhetsfrågorna uppfattas av kursansvariga lärare. De ger en ”bottom-up”-bild som kompletterar den ”top-down”-bild som styrdokument och lärosätesövergripande dokument ger.

Utbildningarnas innehåll av hållbar utveckling samt arbetssätt (bedömningsgrund A)

Utbildningarnas innehåll

[Högskolelagens](#) text är basen för kravet på hållbar utveckling i utbildningen. Det förefaller dock som om denna haft måttlig betydelse för införandet av hållbar utveckling-frågor i utbildningarna, sett ur lärarperspektivet: enligt enkäten (fråga 5) säger sig 62 % vara bekanta med högskolelagens formulering men bara 11 % har angett det som skäl till att integrera hållbarhetsfrågor i sina kurser (fråga 6). Vid intervjuer har det framkommit att [högskoleförordningens](#) text för yrkesutbildningar (t.ex. sjuksköterskeprogrammet) har varit av större praktiskt betydelse. En liknande bild ger enkätfråga 6 när det gäller visionsarbetet (se avsnittet Inledning): endast 28 % anger att detta varit skäl till att hållbarhetsfrågor förts in. Dominerande bland svaren är individuella initiativ och ämnesutveckling (55 respektive 57 %).

[Bilaga 2](#) visar genom en kategoriindelning de ämnen vid högskolan där begreppet hållbar utveckling förekommer i kursplanetexter (se Metod). Närvaron av begreppet ger en indikation på vilka ämnesgrupper som formaliserat sitt arbete med hållbar utveckling i utbildningen. Översikterna visar att hållbar utveckling som begrepp förekommer i kursplaner i ungefär en tredjedel av ämnena och i bara en liten del av alla kurser. Utbildningsprogrammen rymmer skrivningar om HU i högre andel, ca 48 % ([Bilaga 3](#)). Uttrycken ”hållbar utveckling” eller ”hållbarhet” explicit i kursplaner är vanligare i vissa grupperingar av ämnen: det är vissa ingenjörsutbildningar, vård- och hälsoinriktade utbildningar samt vissa naturinriktade ämnen (t.ex. naturvetenskap, turism, geografi). Ämnesgrupper som i stort sett saknar formuleringar om hållbar utveckling i kursplanerna är språk, samhällsvetenskap och matematik/data/statistik. För utbildningsprogrammen har grupperna vård/hälsa/idrott, undervisning och teknik i högre grad valt att nämna hållbar utveckling explicit i utbildningsplaner. Det faktum att text ur högskoleförordningen ingår i utbildningsplanerna för flera yrkesutbildningar försvårar dock bedömningen av huruvida ett explicit omnämnande av hållbar utveckling verkligen påvisar en reell ambition för temat.

Bilaga 2 visar även antalet under läsåret 2016-17 utlysta kurser i de olika ämnena samt bemanning. Detta ger en indikation på hur omfattande hållbarhetsfrågor är i ämnet. Siffrorna kan inte utan vidare sägas motsvara ämnenas akademiska volym, eftersom kurser är av olika omfattning och personalen har olika bakgrund, andel tjänst i undervisningen m.m. och därtill inte sällan arbetar inom flera ämnen. Somliga utbildningar med omfattande hållbarhetsinslag hör till högskolans större (grundlärarprogram, sjuksköterskeprogram), andra hör till små ämnen (spanska, grafisk teknologi, kulturgeografi).

[Enkätens](#) fråga 7 ger de kursansvarigas bild av förekomsten av hållbarhetsfrågor. Tillsammans med fråga 3 ges en bild av vilka ämnen som anser sig arbeta med hållbar utveckling i kurserna (se Tabell 4). Uppställningen visar att de ämnen som hör till kategori 3-4 i stort sett utgör ”hållbarhetsämnen” (se [Bilaga 2](#)) i personalens bedömning, men att personal även i ämnen som inte uttryckligen nämnt hållbar utveckling i kursplanerna anger att inslag om detta ingår. Sådana ämnen har förts till kategori 2 i Bilaga 2. Exempel på dessa ämnen finns inom grupperna humaniora, språk, teknikämnen och samhällsvetenskap.

³ A. Lärosätet har utbildningar som utformas och genomförs så att hållbar utveckling integrerats. Detta kan avse både innehåll och arbetssätt. B. Vid lärosätet finns institutioner, programansvariga eller motsvarande som arbetar systematiskt med att följa upp och utveckla integreringen av frågor kring hållbar utveckling i utbildningen. C. Vid lärosätet finns utbildningar där forskning/konstnärlig forskning för hållbar utveckling används i utbildningen.

En rad olika aspekter av hållbar utveckling lyfts fram i högskolans utbildningar (enkätfråga 8). Hur innehåll följer ämnesgruppering visas i Tabell 5. Naturvetenskaps- och teknikämnena lyfter fram naturrelaterade frågor inklusive resursfrågor, medan man i pedagogik, språk och övriga humaniora betonar rättvis- och samhällsfrågor. Samhällsvetenskaperna och vårdämnena uppvisar en omfattande bredd. I fritextsvaren nämns även lärande som en separat aspekt.

En genomgång av examensarbeten publicerade i DiVA visar en tydlig åtskillnad mellan olika ämnen. Talrikast är examensarbeten inom grundlärarprogrammet (16 av 57 arbeten). Företagsekonomi och turism har 10 respektive 9 arbeten, teknikämnena tillsammans 11 st. Fram till 2013 publicerades endast 12 arbeten som inkluderade sökorden (se Metod); huvuddelen har lagts in 2014-2016, däribland samtliga redovisade i lärarutbildningen.

Det finns ämnen som arbetar i sina utbildningar med fortlöpande integrering av hållbarhetsfrågan inklusive en progression under utbildningens gång. Exempel är programmet Maskinteknik – produkt och konstruktionsutveckling och Sjuksköterskeprogrammet. I båda arbetar man med ett matrisdokument över en 3-årig utbildning där hållbarhetsfrågor inplaceras i beaktande av innehåll och turordning av ingående kurser. I maskinteknikprogrammet, som i nuvarande form getts första gången ht 2016, nämner matrisen själva begreppet hållbar utveckling knutet till energi (år 1, i kurs Introduktion till hållbara energisystem 3,5 hp, [EG1003](#)), etik för ingenjörer (år 1, 2 och 3), materialens roll (utvinning och miljöpåverkan: år 2) och socialt ansvar (corporate social responsibility, CSR: år 3). Examination av hållbarhetsmoment planeras vara rapporter snarare än summativ examination. Kurser år 2 och 3 är under framtagning i det nya programmet och fortlöpande uppföljning enligt matrisen möjliggör flexibel utveckling och progression kring hållbar utveckling.

I sjuksköterskeprogrammet (180 hp, en volymmässigt större utbildning med över 100 antagna per termin) ges lärargrupper ansvar för vissa tematiska ansvarsområden som ligger som strimma genom programmet, av vilka hållbar utveckling är ett (tillsammans med genus och mångfald; vid intervju framkom dock att hållbar utveckling av dessa har klart mest utrymme). Ansvarsområdena avses följas upp genom dokumenterade avstämningar mellan lärandemål, betygskriterier och examination. En enskild hållbarhetsfråga som tas upp i termin 2 är miljöeffekt av läkemedelshantering (kurs [MC1079](#), Farmakologi 4,5 hp) där föreläsningar och seminarier behandlar temat och det ingår i kursens lärandemål. Programmet rymmer inom termin 2 kursen Människa, hälsa och samhälle 7,5 hp ([VÅ1052](#)) som tar upp förståelse av olika aspekter av hållbar utveckling i professionen inklusive aktuell ämnesgruppens egen forskning. Under termin 3 ingår kursen Metoder och teorier vid symtom och tecken på hälsa/ohälsa I 7,5 hp ([VÅ1053](#)) som ”betonar vårdarbetet i relation till miljöarbete för ett hållbart samhälle”. Under termin 5 tar kursen Personcentrerad vård inom olika vårdsammanhang 30 hp ([VÅ2025](#)), som rymmer verksamhetsförlagd utbildning, upp aspekter som kan knytas till social hållbarhet liksom läkemedelshanteringsfrågan. Under termin 6 i återkommer detta i kursen Personcentrerad vård med fördjupning inom omvårdnad 7,5 hp ([VÅ2028](#)): således en progressionsföljd. Hållbarhet som tema har inkluderats i kursdokumenten under de senaste åren; aspekten har blivit relevant i utbildningen via dels egna initiativ, dels kontakten med yrkeslivsorganisationer. I en intern systematisk genomgång 2015 noterades att av programmets femton kurser var nio hållbarhetsfokuserade eller -relaterade.

Inom programmet Energi - högskoleingenjör (180 hp) ingår inledningsvis kursen Introduktion till hållbara energisystem 3,5 hp ([EG1003](#)), som även maskiningenjörsstudenter läser. Examination sker genom tentamen och inlämningsuppgift. Programmet rymmer fortsättningsvis kurser kring solenergi som där specialkompetens finns inom kollegiet varvid tekniska lösningar, klimat- och resursfrågor tas upp. Kursplanerna är konkreta och det ganska öppna ”hållbar utveckling” är ofta inte nämnt. En kurs under avslutningsterminen är Energisystemens resurshantering och miljöpåverkan 5 hp ([EG2005](#)) med individuellt projektarbete som tjänar som en bakgrund och teoristöd för examensarbetet. Uppsatsämnet väljs tidigt så att föregående kurser kan ge god förberedelse. Examensarbetet (15 hp, [EG2004](#)) görs ofta vid företag. Hållbarhet är inte alltid i centrum men utgör vanligen en bakgrund till konkret studium inom kursramen.

Ett omnämmande gällande inställning till hållbarhetsinslagen som togs upp för ämnet företagsekonomi kan lyftas fram: det påpekades att man i lärarkretsen känner ansvar för hur studenter ska kunna fungera på arbetsplatser där hållbarhetsfrågor kan komma upp, och att goda förberedelser under utbildningen är av vikt.

Genomförande

Av [enkätsvaren](#) anger 69 % att speciella former för genomförande eller arbetssätt som beaktar hållbar utveckling används ([enkätfråga 13](#)). De 18 svar som angav att detta förekom i hög grad rymmer stor spridning. Alla ämnesgrupperingarna utom Undervisning finns med; detta ämnesområde framträder dock i fritextsvaren. Inom både företagsekonomi och maskinteknik har ”reflektion” betonats specifikt som pedagogisk metod, och det har påpekats att seminarieform som annars inte varit gängse t.ex. inom energiteknik har blivit en fungerande undervisningsform för temat hållbar utveckling. Vid intervjuer med ämnes- och programansvariga har det å andra sidan ofta gjorts gällande att någon särskild hållbarhetspedagogik knappast tillämpas utan att man väljer undervisningsmetod på basis av ämnets behov och resurstillgång. Enkätens fritextsvar rymmer också sådant som energisparande, färre resor och minskad pappersåtgång, d.v.s. den direkta miljöpåverkan snarare än själva pedagogiken. Det är alltså möjligt att färre än angivna 69 % verkligen tillämpar hållbarhetsinriktade undervisningsmetoder.

Fritextsvaren ger några exempel, som p.g.a. utrymmesbrist ibland är kryptiska: mångfaldsmedvetenhet, samarbete mellan studenter med olika bakgrund (svensk-utländsk) kring hållbarhetspraktik, socialt umgänge i förskolläraroll. En aspekt har lyfts fram för undervisningsmoment i ämnet arabiska som kan nämnas här. Ämnet har studenter som har kommit till Sverige från muslimska länder men också personer som är svenskar med bakgrund i dessa länder eller som konverterat till islam. I vissa situationer har blandning av studentgrupper medfört konflikter gällande framlagda politiska åsikter, att religiösa åsikter tagits upp eller att kvinnliga studenter har nekat att delta i blandade grupper. Man har därför sett anledning att ta upp till diskussion vad man kan kalla ”social hållbarhet” (även om uttrycket inte använts explicit), i den meningen att umgänge mellan individer måste vara möjligt för genomförandet av en verksamhet. En uppförandepolicy som terminsvis läggs fram för nya studenter har tagits fram. Här har alltså hållbarhetsdiskussionen framtvingsats som respons på en ogynnsam situation. Man har i ämnesgruppen funnit stöd i högskolans generella policydokument och nått fram till fungerande arbetssätt kring denna problematik.

Uppföljning och utveckling under den lärosätesövergripande nivån (bedömningsgrund B)

Huvudansvaret för kvalitet och utbildningsprogrammets innehåll ligger hos de kollegiala nämnderna, medan linjeorganisation ansvarar för genomförande. Intervjuer med akademichefer pekar följdriktigt på att uppföljning kring hållbar utveckling i utbildningen, liksom annat innehållsrelaterat, inte görs aktivt från linjehåll, utan förekommen anledning. Det antas normalt att ämnesgrupperna som har reell sakkompetens sköter utveckling av undervisningsinnehållet, och att nämndorganisationen följer upp.

[Enkät svar](#) visar att uppföljningen inom linjeorganisation eller inom programmen uppfattas som ganska svag (fråga 14). Andelen som uppgett att ingen uppföljning sker är 37 %, men bara 25 % anger att det sker (varav endast 6 % ”ofta” eller ”alltid”) – övriga anger ”kan ej bedöma”. Uppföljningen tycks ha noterats mest inom UHS följt av IS. Kursansvariga som anger att uppföljning sker tillhör en blandad grupp: alla ämnesgrupper är företrädare men en viss övervikt finns för vård/hälsa/idrott, 7 av 28 svar.

Nämndernas utvärderingsarbete har nämnts i avsnittet Styrning och organisation. Sedan 2012 har 33 huvudområden, ämnen eller program granskats. Ett exempel på detta arbete gäller energiteknikämnet som granskades 2015. Här påpekades vid granskning att ämnet trots sitt innehåll inte omnämnt hållbarhet i någon utsträckning. Parallellt med granskningen synes dock ett utvecklingsarbete inom ämnet ha ägt rum som tillgodosett rimliga tydlighetskrav, och idag är hållbarhet explicit nämnt i programplan och i en rad kurser som ingår i utbildningen. Andra ämnen vars granskningar lett fram till rekommendationer att förstärka eller åtminstone beakta hållbarhetsfrågorna är sociologi (2016) och nationalekonomi (2016). Ytterligare andra saknar omnämmande av hållbarhetsfrågan helt (t.ex. vissa språkämnen som granskats 2015-2016). Ämnet naturvetenskap granskades också 2016 varvid det påpekades att hållbarhet snarast var ett kännemärke för ämnet, en bild som också tydligt framkommit i dokumentgenomgång och intervju.

Forskningens användning i utbildning (bedömningsgrund C)

Websidan Hållbar utveckling länkar till en presentation av hur högskolans sex [forskningsprofiler](#) arbetar med denna fråga i undervisning och forskning. Högskolan Dalarna har endast ett eget forskarutbildningsämne, Mikrodataanalys, med ett tiotal doktorander och bara ett fåtal egna forskarutbildningskurser. Därtill har högskolan ett 80-tal doktorander anställda som är akademiskt knutna till andra lärosäten men som bedriver sin forskarutbildning vid Högskolan Dalarna och därmed bidrar till den akademiska miljön. Högskolan har under 2016 ansökt om rätt att bedriva egen forskarutbildning med examinationsrätt för ytterligare två områden, Evidensbaserat hälso- och välfärdsarbete och Pedagogiskt arbete. Forskarutbildningens omfattning vid högskolan är således begränsad. Intervju med studierektor för forskarutbildningen ger vid handen att hållbar utveckling inte hittills betonats i forskarutbildningskurser eller gemensamma möten med doktoranderna.

När det gäller grundutbildningen visar [enkätsvaren](#) att de kursansvariga i måttlig utsträckning integrerar ”forskning kring hållbar utveckling” i sina kurser. 46 % svarar nekande; 15 % anger att forskning inom lärosätet tas upp, 39 % annan forskning (enkätfråga 15). Andelen kursansvariga som hävdar att forskning förekommer är klart lägre än andelen som säger sig ha inslag av hållbar utveckling i kurserna (88 %: enkätfråga 7), vilket kanske tyder på att hållbarhetsinslaget i flera utbildningar har mindre djup. Av dem som angett att hållbarhet förekommit ”i avsevärd del” i en eller flera kurser (Tabell 1, fråga 7: 37 % totalt) har nästan alla angett att forskning om hållbar utveckling, högskolans eller annan, förekommer (44 av 48 svar). Detta pekar på att forskning om detta tema ingår i de kurser där hållbarhetsfrågor gets större omfattning.

Det är tydligt att extern forskning (sannolikt oftast i form av aktuell vetenskaplig litteratur) är vanligare än högskolans egen forskning när det gäller hållbar utveckling i utbildningarna. Några fritextsvar påpekar att det varit svårt att avgöra huruvida högskolans egen forskning eller annan forskning främst använts, men skillnaden (15 respektive 39 %) är ganska tydlig och denna osäkerhet har knappast varit avgörande.

Forskning om sjuksköterskors syn på hållbarhet bedrivs inom ämnet omvårdnad. Här har forskning med anknytning till yrkesroll verksamhet nyligen nått publicering och förankring i EU-projekt (NurSus Project, 2016). Detta arbete ingår även i grundutbildningen: det berördes även ovan i redogörelsen för sjuksköterskeprogrammet.

Inom energiteknik har forskning kring social hållbarhet och energihushållning (Social hållbarhet i samband med energieffektivisering i miljöprogramområden – exemplet Tjärna ängar, 2016) vunnit externa anslag. I detta ämne är studenter på avancerad nivå integrerade i forskning då magister- och masterstudenters examensarbetsämnen ofta är knutna till personalens aktuella forskning.

Inom ämnet turismvetenskap sker forskning som knyts till grundutbildning genom examensarbeten och i andra kurser. I ämnet har en rad examensarbeten skrivits om hållbarhetsaspekter knutna till egna forskares vetenskapliga publikationer och arbete kring ”sustainable tourism”. Inslag av hållbarhet är transport, globala fotavtryck och ekonomi. Utbildningsinslag om hållbarhet stammar även från branschönskemål varvid högskolans kontaktforum CeTLER utnyttjas.

Analys

En snabb utveckling rörande hållbarhet synes ha ägt rum vid Högskolan Dalarna under de senaste 2-3 åren, genom nya administrativa rutiner och större ambitioner inom hållbarhetsområdet och troligen också genom verklighetens krav i form av branschönskemål och samhällsdiskussioner. Högskolan har kunnat skapa en miljö där inkluderande av hållbar utveckling i utbildningen uppmuntras, vare sig temat varit nytt inom ett utbildningsområde (t.ex. sjuksköterskeutbildning, maskinteknik) eller etablerat sedan tidigare (t.ex. inom turismutbildning, lärarutbildning, energiteknik). Hållbar utveckling är dock inte en del av högskolans alla utbildningar. Detta kan synas vara ett problem med hänsyn till högskolelagens formulering. Det kan dock också ses som en indikation på stringens och tankeskärpa hos personal och beslutande organ. Högskolan har avstått från skrivningar om hållbar utveckling för ämnen där det inte kan sakligt motiveras; å andra sidan, där det är relevant har hållbar utveckling i många fall explicit vänts in i kurser och program.

Personalens egen företagsamhet och vakenhet inför nödvändig ämnesutveckling har tydligt varit drivande när det gäller att ta upp hållbar utveckling. Här har kraven ”uppifrån” varit av sekundär betydelse. Att Högskolan Dalarna inom linjeorganisationen inte driver igenom hållbar utveckling genom verksamhetsstyrningen kan ses som ett uttryck för akademiledningarnas förtroende för de anställda. Här skiljer sig hållbar utveckling inte från annat stoff. Detsamma gäller forskningsanknytningen: det ter sig sannolikt helt självklart att integrera aktuella rön i utbildningen oavsett ämnesinnehåll.

Basen i ämnenas verksamhetsuppdrag är som regel de egna verksamhetsplanerna. Detta medför att ämneskollegiernas intresse av hållbarhetsfrågor kan fixeras som verksamhetsuppdrag men också att införandet av hållbarhetsaspekter i kurser inte nödvändigtvis syns uppåt i organisationen och kan förbli obekant på lärosätetsövergripande nivå.

Nämndernas arbetssätt är ännu ganska nytt och det är troligen för tidigt att säga i vilken mån det haft effekt i verksamheten. Granskningar som gjorts har samvetsgrant följt gällande direktiv och har därmed gett besked om hållbarhetsfrågornas ställning i granskad verksamhet. En aspekt som framskyntar är att granskare kan ha en förutfattad mening om var hållbarhetsinslag kan förväntas, och därmed underlåta att efterlysa förstärkning av det temat i utbildningen.

Åtskilliga ämnen och program arbetar genomtänkt och systematiskt med hållbar utveckling i kurserna. Innehåll varierar med sammanhanget. Det är också tydligt att hållbarhet kan knytas till dagsaktuell utveckling inom många fält och därmed ges avsevärd tyngd (t.ex. inom omvårdnad, turism, maskinteknik, lärarutbildning). Att studenter intresserar sig för begreppet är tydligt och ser det troligen också som positivt värdeladdat. Inom turismprogrammet sägs ”sustainability” vara en lockande faktor (”catchy”, ”modern”), och det är sannolikt att fler utbildningar kan använda detta som marknadsföring och även öka genomströmning via en verklighetsnära och modern tillämpning.

Det kan antas att de som använder uttrycket hållbar utveckling i utbildningsplaner eller kursplaner har gjort det med avsikt och haft en klar bild över vad man vill åstadkomma (även om förekomsten av termen hållbar utveckling i en kursplan i sig inte ger något mått på djup eller kvalitet). De som inte använder begreppet har på samma sätt rimligtvis varit i klarhet om att hållbar utveckling prioriterats bort. Denna abstrakta bild är dock inte i överensstämmelse med situationen som personalen beskriver. Enkät svar och intervjuer visar att personalen även i ämnen som saknar hållbarhetsskrivningar i sina dokument anser att de arbetar med temat (kategori 2 i Bilaga 2). Det finns uppenbarligen ett gap mellan verkligt läge i högskolans kurser och kursplanetexternas information där alltså uttrycket ”hållbar utveckling” ofta saknas. Detta kan ses som ett resultat av inneboende tröghet inom akademien, både genom begreppskonservatism och genom det administrativa arbete kursplanerevisioner innebär. Det är också möjligt att de ämnen som mest använt begreppet hållbar utveckling har ”hunnit längst” med temat och har större självförtroende i tillämpningen av begreppet.

Styrkor (+) och angelägna utvecklingsområden (*)

+ det finns inom flera utbildningar genomtänkta planer för hur hållbar utveckling fortlöpande ska integreras

+ hållbarhet har integrerats i utbildningarna inte för att man ”måste” utan för att det är relevant

+ forskning kring hållbar utveckling är på flera håll naturligt integrerat i grundutbildningen

* flera ämnen med tydligt hållbarhetsinslag är små och därmed sårbara

* hållbarhet kan inkluderas som lärandemål i kursplaner i större utsträckning än idag, i överensstämmelse med reellt pågående undervisning, och därmed ges en större tyngd i kursplanering och examination

Avslutning

Begreppet hållbar utveckling i sig är problematiskt: det ”bör behandlas med varsamhet” som en intervjuad person uttryckte det. Det kan uppfattas som diffust eller som synonymt med ”gott”. God utveckling och hållbar utveckling är dock inte med nödvändighet samma sak. Högskolelagens formulering om hållbarhet inkluderar t.ex. inte individuell frihet eller demokrati. Det går att se motsättningar mellan ekologisk och social hållbarhet och mellan etiska principer och ekonomisk hållbarhet. Hållbarhet kan prioriteras olika över olika tids- och rumperspektiv, och inrymmer svåra avvägningar och legitima intressekonflikter.

Hållbar utveckling är en framtidsfråga i kraft av förändringar i ekonomi, politik, försörjningsmöjligheter och miljöförhållanden. Det behöver inte bli en diffus ledstjärna för idealister utan kan vara ett effektivt pedagogiskt redskap. Teori kan knytas till verkliga förhållanden i nutid, vilket genom sin användning av kvantitativt material, oavsett ämnestillhörighet, ger underlag till allmängiltiga vetenskapliga frågor om t.ex. metodik, representativitet och skala. Det kan göra studenterna rustade att genomskåda osaklig användning av hållbarhetsbegreppet, såväl politisering som ”green-washing” och drömmier i samhällsdebatt kring hållbarhetsfrågor (”sustainababble”). Samtidigt kan detta skapa hos studenterna en känsla av mening och samhällsrelevans i en lång rad utbildningar. Alla ämnen eller program kan knappast meningsfullt ta upp hållbar utveckling men temat kan i många fall lätt knytas till annat kursstoff. Högskolan Dalarna har goda möjligheter att genom en klok balans mellan styrning och professionstillit uppfylla högskolelagens krav att i sin verksamhet främja en hållbar utveckling.

Självvärderingen har handlagts av Mikael Berglund, verksamhetssamordnare. Samråd har skett med Andrew Casson, vicerektor, Sverker Johansson, rektorsråd, och Anton Grenholm, miljösamordnare.

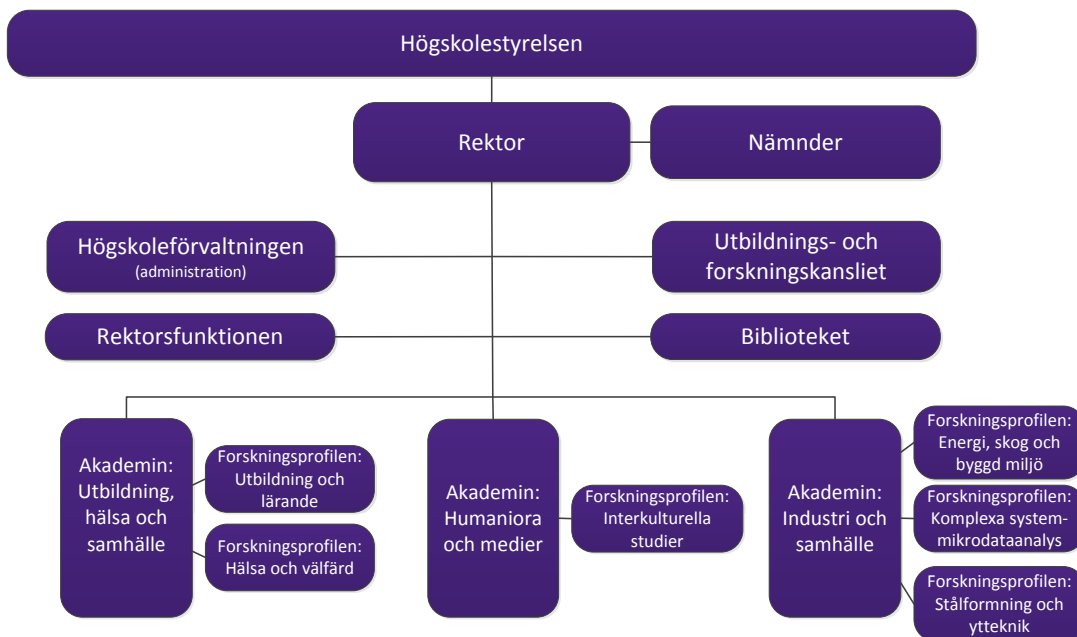

Fig. 1: Högskolan Dalarnas organisation 2017.

Tabeller

Tabell 1: Tjänsteställning samt omfattning av hållbar utveckling i kurser ([svar på enkätfråga 2 och 7](#)). De fem klasserna har poängsatts 0-4 och medeltal har räknats fram utifrån antal svar.

	Antal	%	Tjänsteställning		
			Adjunkt	Lektor	Docent/prof.
Inte alls	15	12	9 svar, 13 %	6 svar, 13 %	0
Liten del någon kurs	40	31	25 svar, 36 %	12 svar, 26 %	3 svar, 20 %
Liten del flera kurser	27	21	13 svar, 19 %	10 svar, 22 %	4 svar, 27 %
Avsevärd del någon kurs	19	15	11 svar, 16 %	6 svar, 13 %	2 svar, 13 %
Avsevärd del flera kurser	29	22	11 svar, 16 %	12 svar, 26 %	6 svar, 40 %
Summa	130		69 svar	46 svar	15 svar
Medeltal			1,86	2,13	2,33

Tabell 2: Bedömd kunskapsnivå om hållbar utveckling ([svar på enkätfråga 9](#)). Antal svar: 130 st. Här anges procent av svaren (avrundat).

	Mycket låg	Måttlig	Hygglig	Mycket hög	Kan ej bedöma
Hos mig själv	5	26	46	22	2
Hos kollegor i ämnet	5	27	30	18	20
Hos övriga lärare	2	18	28	2	52
Hos studenter	7	32	32	4	25

Tabell 3: Om fortbildningskurs Utbildning för hållbar utveckling 3 hp ([svar på enkätfråga 16](#)). Möjlighet fanns att lämna ett eller två svar.

	Antal svar	% svar
Inte bekant med kurs	56	43
Inte tänkt gå kurs	32	25
Inte bestämt mig	33	25
Ska gå kurs 2017	12	9
Har gått kurs 2016	6	5
Intresserad av annan fortbildning	15	12
Summa	154	119 %

Tabell 4: Kategoriindelning samt omfattning av hållbar utveckling i kurser ([svar på enkätfråga 3 och 7](#); kategorier för ämnen ges av [Bilaga 2](#)). Av 130 enkätsvar kunde fyra inte identifieras till ämne. De fem klasserna har poängsatts 0-4 och medeltal har räknats fram utifrån antalet svar.

	Antal	%	Kategori		
			1-2	3	4
Inte alls	14	11	11 svar, 19 %	2 svar, 5 %	1 svar, 4 %
Liten del någon kurs	39	31	17 svar, 30 %	17 svar, 39 %	5 svar, 19 %
Liten del flera kurser	26	21	17 svar, 30 %	7 svar, 16 %	2 svar, 8 %
Avsevärd del någon kurs	18	14	4 svar, 7 %	8 svar, 19 %	6 svar, 23 %
Avsevärd del flera kurser	29	23	8 svar, 14 %	9 svar, 21 %	12 svar, 46 %
Summa	126	100	57 svar	43 svar	26 svar
Medeltal			1,67	2,12	2,88

Tabell 5: Aspekter av hållbar utveckling som ingår i kurser ([svar på enkätfråga 8](#)). Sifferangivelse är antal svar för aktuell aspekt. Flera svar per respondent har varit möjliga: 380 svar lämnades av 126 respondenter med identifierat ämne. Ämnesgrupper enligt den gruppering som visas i [Bilaga 2](#).

Aspekt av hållbar utveckling	Antal	%	HM	Spr	Nv	MDS	Tekn	Sa	VHI	Und
Inga	8	2	1	2	0	4	0	0	0	1
Biol mångfald, ekol., klimat	37	10	4	3	9	0	8	4	9	0
Hälsa, miljö	67	18	9	4	8	4	13	11	17	1
Resurshushållning	58	15	8	4	10	4	13	10	9	0
Ekon utv o tillv, konsumtion	48	13	10	7	4	3	8	10	6	0
Rättvisefrågor, etik, intr.konfl	80	21	15	11	7	5	6	13	17	6
Andra samhällsfrågor	63	16	13	12	5	4	3	8	12	6
Annat	19	5	1	4	2	1	3	2	3	2
Summa svar	380	100	61	47	45	25	54	58	73	16
Summa respondenter	126		17	20	10	14	19	15	23	8
Svar per respondent	3,0		3,6	2,3	4,5	1,7	2,8	3,9	3,2	2,0

Referenser

[Bilaga 1](#)

[Bilaga 2](#)

[Bilaga 3](#)